

**DARSLARINI INTERFAOL METODLAR ASOSIDA
TASHKIL ETISH OMILLARI**

FACTORS OF ORGANIZING LESSONS ON THE BASIS
OF INTERACTIVE METHODS

ФАКТОРЫ ОРГАНИЗАЦИИ УРОКОВ НА ОСНОВЕ
ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ

Yuldasheva Nilufar Abdullayevna

Toshkent iqtisodiyot va texnologiyalar universiteti

p.f.d., (DSc), prof.

Annotatsiya: Ushbu maqolada darslarni noan'anaviy o'tish va unga qo'yilgan talablar haqida fikr bildiriladi. Zamonaviy baholash orqali o'qitish tizimlari, xususan, ta'lim sifatiga ta'sir qiluvchi omillar tahlil qilinadi. O'qitishda ta'lim-tarbiya imkoniyatlarining metodologiyasi, talabalarning bilim va ko'nikmalarini tizimli rivojlantirish mexanizmlari, shuningdek, milliy ta'lim tizimidagi o'rni ahamiyatini xorijiy tajribalar orqali tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: dars, ta'lim sifati, o'quvchi va talabalarni baholash omillari.

Annotation: This article presents an idea of non-traditional teaching and the requirements for it. Modern assessment analyzes the factors affecting the quality of education, in particular, the quality of education. The methodology of educational opportunities in teaching, the mechanisms of systematic development of students' knowledge and skills, as well as the importance of their role in the national education system are analyzed through foreign experience.

Keywords: lesson, quality of education, factors of assessment of students and students.

Аннотация: В данной статье представлена идея нетрадиционного обучения и требования к нему. Современная оценка анализирует факторы, влияющие на качество образования, в частности, качество самого образования. Методика образовательных возможностей в обучении, механизмы систематического развития знаний и навыков учащихся, а также важность их роли в национальной системе образования анализируются на основе зарубежного опыта.

Ключевые слова: урок, качество образования, факторы оценки учащихся .

Ta'lim tizimiga yangiliklar kiritish mazmuni va yo'nalishlari masalasini o'rganishga kirishishdan oldin "Pedagogik tizim" va "Pedagogik tizimga yangiliklar kiritish" tushunchasini alohida aniqlab olish zarur. Amaldagi konsepsiya asosida Pedagogik jarayon bilamizki, pedagogik tizim asosida yo'lga qo'yiladi. Pedagogik

tizim - bu tashkil etuvchilarning dars jarayonining mazmuni, sifati va kutilgan natijasining majmui hisoblanadi.

Agarda darsga o'zgarishlar (yangilik kiritish) qandaydir mumkin bo'lgan chegaradan oshib ketsa, faoliyat tizimi buziladi, uning o'rniga yangi boshqa hususiyatli ta'lim-tarbiya tizimi yuzaga keladi. **Pedagogik tizim** - turli nazariy va amaliy elementlarning juda mustahkam birlashuvidir. Har qanday pedagogik tizimning tuzilishi hozirgi davrda zamonaviy elementlar yig'indisidan iborat bo'lib, ular o'zaro bog'liq holda quyidagi ko'rinishga ega:

- o'quvchi va o'qituvchi ta'lim-tarbiyaning maqsadi va mazmuni;
- ta'lim-tarbiyani rivojlantiruvchi omillar;
- o'qituvchilar (yoki TTV - ta'limning texnik vositalari);
- tarbiyaviy ishlarning tashkiliy shakllaridan iborat bo'ladi.

Bu tizimning tarkibiy qismlaridan har biri har qanday darajada elementlarga bo'lib, yoyib ko'rsatilishi mumkin. Ko'rilgan tizimni mukammal tarkibiy tuzilish emas deb hisoblashga asoslarimiz bor. Ko'rsatib o'tilganlarga qo'shila olmaydiganlar pedagogik tizimning muhim tarkibiy qismlari, shuningdek, "natijalar", "o'quv tarbiyaviy jarayonni boshqarish", "texnologiya"lardan iborat, deb ham hisoblashlari mumkin. Ular berilgan chizmadagi pedagogik tizim modelida ko'zga tashlanadi.

Maqsadlar natijalar bilan mos kelib, uzluksiz jarayon tashkil etadi. Maqsadlarning natija bilan to'la mos kelishi pedagogik jarayonning ishonchi, o'lchov ko'rsatkichi bo'lib xizmat qiladi.

Pedagogik tizim boshqaruv, birlashtiruvchi hamma tarkibiy qismlari nisbatan mustaqil qism hisoblanadi, chunki ular o'z maqsad va tuzilishlariga egadir. Pedagogik tizimning tashkil etuvchi tarkibiy qismi sifatida alohida omillar birligi deb ta'kidlagan holda ularni ko'pincha, o'quv-tarbiya jarayonining texnologiyasi deb ko'rsatadilar.

Bunday yondashishda pedagogik tizim ko'zlangan maqsadga erishishni ta'minlaydigan mustahkam tashkiliy texnologik kompleks bo'ladi. Shuni ta'kidlash kerakki, pedagogik tizim har doim ham texnologiyadir. Ana shu belgisi bo'yicha pedagogik tizimning tarkibiy qismlar ixtiyoriy "to'plamidan" ajratib olish osondir.

Texnologiya - bu qat'iy tashkiliy mantiqqa bo'ysunuvchi imkoniyatlarini belgilovchi tizimning ichki sifatidir. Shu bilan birga topshiriqni baholash darajasining o'zidayoq, texnolog ma'lum jarayonlar hamda hodisalarga tayanadi. Ma'lum jarayonlar muvaffaqiyat ifodasining dalili sifatida foydalaniladi, ajoyib xodisalar natijalari esa yangi sabab va formula manbalari sifatida amalga oshiriladi.

O'quv texnologiyalarni loyihalashtirish metodik tajribalarni umumlashtirishdan farqli mumkin emas xulosasini bermaydi. Texnolog uchun bu faqatgina vaqt va harajatlar masalasidir. Texnolog faqatgina yaxshi ma'lum, tekshirib ko'rilgan, asoslangan, shubha qilinmaydigan fikrlarga asoslanadi. Texnolog tajribalar o'tkazmay, aniq ko'zlangan natijalar bilan ish olib boradi. Texnologiya variantlikka yo'l

qo‘ymaydi uning asosiy vazifasi-aniq kafolatlangan natija olishdir, u har doim ham asosiy yechimida oddiydir. Asosiy yechimni tushunish qolgan hammasini, o‘zaro zarur elementlar tizimi, tartibining mazmunini ochib beradi. Texnologiyadan hech bir qismini olib tashlab bo‘lmaydi, u yerda ortiqchasi bo‘lmaydi, bo‘lishi mumkin ham emas. Bu juda murakkab holat, har ikkinchi o‘qituvchi izlash - tadqiqotchilik tartibida ish olib boradi va shu bilan bolaning maktabdagi hayoti natijasining noaniqligini kuchaytiradi. Har doim, ayniqsa “aniq” fanlar deb nomlanuvchi yo‘nalish vakillari orasida pedagoglarni harakterlari uchun koyib turuvchilar topiladi va ular har galgidek pedagogika tizimi modellarini tekshirish va moderizatsiyalashdan boshlaydilar.

Endi quyida pedagogika tizimida sodir bo‘ladigan jarayonlarning ba’zi prinsipial harakteristikalarida to‘xtalib o‘tamiz. Pedagogik tizimining har bir aniq modifikatsiyasi ko‘zlangan natijaga erishishi aniq hususiyat va imkoniyatlarga ega degan qoidadan kelib chiqamiz. Bu imkoniyatlar tizimining aniq hususiyatlari bilan qat’iy belgilab qo‘yilgan. Bu tarzda biz ta’lim va tarbiyaviy jihatdan ko‘zlangan daraja va sifatga erishmoqchi bo‘lsak, unda shunga mos pedagogik tizim haqida o‘ylashimiz kerak va uning ishlashi pedagogik jarayonning kerakli yo‘nalishi va intensivligini ta’minlashi zarur. Buning natijasi, o‘quv-tarbiyaviy jarayonning yanada yuqoriroq samaradorligi, har doim pedagogik tizimni takomillashtirish oqibatidir. Bu juda murakkab muammo, ularni ishlab chiqishga dunyoda endi kirishilmoqda.

Hozirgi, umumiy ko‘rinishga juda ko‘p turli ko‘rsatgich, “harajat” va “natija”larni to‘plash mumkin bo‘lmoqda va ushbu muammoning foydaliligini aniqlash esa uni iqtisodiy nuqtai nazardan hal qilish imkonini beradi.

Intuitiv (sezgiga asoslangan) va sub’ektiv baholarni juda oson noto‘g‘ri deyish mumkin va bu yerda vaziyatdan chiqish faqatgina fikrlarni to‘plashdan iborat bo‘ladi. Har qanday pedagogikaning maksimal umumiy samarasi 100% ko‘zlangan maqsadga to‘la erishilgan hisoblanib, agar tarbiyachi va o‘qituvchilar uchun ilgari erishilgandan pastroq darajada bo‘lmasligi lozim. Yana biron-bir pedagogik tizim tuzilishiga nazar tashlaylik, u yomon va yaxshi pedagogik tizim uchun ham birdek ahamiyatlidir. Uning uchun o‘qituvchi ham birdek. Bu jarayonni o‘qituvchi, o‘quvchilar munosabatigacha soddalashtiramiz. Bu munosabatlar mavjud edi va umumiy xulosa ma’lum: deyarli 50% o‘qituvchidan, 50% esa o‘quvchiga bog‘liq. Bundan kelib chiqadiki, masalan: eng yomon pedagogik tizimning samaradorligi, aytaylik o‘qituvchi, umuman hech qanday harakatlarni amalga oshirmagan holda, ammo tizim ishlasa 50% dan kam bo‘lmaydi. An’anaviy pedagogik tizimning foydali harakat koeffitsenti 60% dan oshmaydi deb hisoblanadi. Bu esa maktab tarbiyalanuvchilarining faqatgina yarmidan ozgina ko‘prog‘i dasturni to‘la o‘zlashtira oladi deganini bildiradi. Yana bir muhim fikr, tizimning umumiy nazariyasidan ma’lumki tizimni baravariga bir necha parametrlar bo‘yicha yaxshilash mumkin emas. To‘g‘ri yo‘l yangilikni asta-sekin, uning

foydaliligiga ishonch hosil qilib, har tomonlama tekshirib ko‘rib, keyingi ishlarni o‘ylab kiritishdan iborat.

Tajribalar shuni ko‘rsatadiki har bir yaratilgan yangilik oldiniga albatta ilgariyosidan ham yomon ishlaydi. Chunki bu jarayonni o‘rganish, moslashish, sustkashlikni yengish kerak. Pedagogik tizimni takomillashtirishning asosiy yo‘llari ikkita: intensiv va ekstensiv. Intensiv rivojlanish pedagogik tizimni ichki imkoniyatlar hisobiga, ekstensiv yo‘l esa qo‘shimcha kuchlar jalb etish - ya‘ni, vositalar, asbob uskunalar, texnologiyalar xisobiga takomillashtirishni ko‘zda tutadi. Pedagogik texnologiyaning, intensiv rivojlanish imkoniyatlari tugagan deb hisoblanadi: maktabning mavjudligi ming yilliklar davomida hamma yo‘llarni sinab ko‘rib bo‘lgan, hozirgi pedagoglar nasibasi qaytarish, tarbiya mazmuni va vazifasini, mantiqiy chuqur esga olish, uning birlamchi asoslariga chuqur tushib borishdan iborat. Yana bir bor qaytarib aytamiz, agarda maktab hali o‘lmagan bo‘lsa agarda u yashayotgan, rivojlanayotgan va bolalarni o‘qitayotgan bo‘lsa, bu faqatgina o‘zining konservativ tabiati hisobigadir.

Ba‘zi nazariyotchilar aytadilarki, juda yaqin vaqt ichida pedagogikada innovatsiya bir ma‘noni - orqaga, o‘tmishga, o‘ylab va oqilona tarbiyalash, ma‘naviy tarbiyalovchi, yangiliklarsiz va tirishishlarsiz tinch tizimga qaytishnigina bildiradi degan fikrni aytmoqdalar. G‘arb maktablari ekstensiv yo‘l bilan pedagogik mahsulotni yangi informatsion texnologiyalar, vaqtni turli xil o‘quv faoliyatlariga taqsimlash, sinfdagi differentsiya va individuallashtirish hisobiga oshirish bilan rivojlanib bormoqda. Shu bilan pedagogik mahsulot sifati yaxshilanmoqdaki, bu savol aniqligicha qolmoqda: ko‘pchilik mustaqil ekspertlar bunga ishonchsizlik bildirmoqdalar. Bu holatdan chiqish yo‘li “O‘zaro bog‘liqlikdagi innovatsiya yangiliklar” deb ataluvchi, intensiv va ekstensiv yo‘llarni birlashtirishga imkon beruvchi pedagogik tizim rivojlanishi hisoblanadi. Bu pedagogikaning foydalanish imkoniyatlarini chuqur tekshirishni talab qiladi, bu esa ular turli ko‘rinishdagi turli harakterli va turli darajadagi pedagogik tizim tashkil etuvchilari uchrashgan nuqtada namoyon bo‘ladi. Bo‘sh joylarini yangi texnologiyalar bilan mustahkamlab, pedagogik tizimning umumiy samarasini yaxshilashga urinsa bo‘ladi. Bunday yondashishda innovatsiya o‘ylab topilgani tashqi chora bo‘lib ko‘rilmaydi, balki chuqur mazmunli talab va tizimni bilish, anglab yetilgan qayta tuzish hisoblanadi. Agar shunday nuqtai nazar bilan innovatsion chaqiriqlarga qaralsa ularda deyarli yangi jihatlar yo‘qdek tuyuladi. Jumladan, eski muammolarni hal etish uchun yangi “retsept”lar ham yo‘q.

Umuman olganda innovatsion g‘oyalarga insoniyat taraqqiyoti jarayoni haqidagi yangi bilimlarga asoslangan, pedagogik muammolarni hal qilishga ilgari qo‘llanilmagan nazariy yondashuvlar, aniq amaliy texnologiyalardan olingan yuqori natijalarni kiritishga majburmiz.

Pedagogika fanida berilgan g'oyalarni ishlanganlik darajasining muvofiqlik jihatlari bo'yicha umumiy va qisman innovatsion loyihalar miqdori, shuningdek, pedagogik amaliyotda ulardan foydalanishning tahliliy umumiy pedagogik innovatsiyalarga kiritish imkonini berdi. Nazorat shakllari: tayanch konspekt bo'yicha yozma ish, mustaqil ishlar, baland ovozda so'rash, magnitafonda, juftlikda o'zaro nazorat, guruhdagi o'zaro nazorat va uy nazorati, o'z-o'zini baholash. O'quvchi tomonidan olingan har bir baho bilimlar uchun maxsus ochilgan ko'zguga qo'yib boriladi. U go'yo o'quvchiga xizmat qiladigan ro'yxat vazifasini bajaradi. Baholar yesa ijobiy shifrlangan tavsifnoma ahamiyatiga yega bo'ladi. Bunday tavsifnomani e'lon qilish katta tarbiyaviy ahamiyatga yega bo'ladi. Bu tavsifnomaning yeng muhim tomoni shundaki, unda o'quvchi xohlagan vaqtida har qanday bahoni nisbatan yuqori bahoga o'zgartirishi mumkin.

Ochiq imkoniyat tamoyilining mohiyati ham shunda. Har bir baho, - deb ta'kidlaydi V.F.Shatalov, avvalambor, o'quvchida ijobiy ye'tiborni qo'zg'atadigan vosita, turtki bo'lib xizmat qilishi lozim. Ikki baho salbiy hislarga sabab bo'ladi hamda o'quvchi, o'qituvchi va fan bilan ziddiyatni keltirib chiqaradi. Shatalov bunday konfliktli vaziyatlarni bartaraf qiladi. V.F.Shatalov tomonidan ishlab chiqilgan o'quv faoliyati tizimi maktab o'quvchilarida eksperiment qilingan, lekin uning metodikasi matematika o'qitish doirasidan chiqib, nafaqat tabiiy fanlar, balki gumanitar fanlar: til, tarix, adabiyot kabi fanlarni o'qitishda ham keng tarqaldi. G.Selevko pedagogik texnologiyani rejalashtiriladigan natijalar bilan birga boshqariladigan tizim deb ta'riflaydi.

Demak, darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etish omillari bugungi zamonaviy o'qitish tizimida juda muhim hisoblanadi. Darsning sifati va samaradorligi tizimli olib borilgan natija orqali baholanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019- yil 8- oktyabrda "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni, Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 09.10.2019y., 06/19/5847/3887-son; <https://lex.uz/docs/6079422>.

2.Begbo'tayev A.E."Tarmoq texnologiyalari" fanini o'qitishni takomillashtirishning ilmiy-pedagogik asoslari. Monografiya. — Toshkent, 2020. —125 b.

3.Babaxodjayeva L.G. Talabalarning pedagogik kompetentligini rivojlantirish jarayonida aralash ta'lim modelini joriy etishning nazariy va amaliy asoslari / Ped. fan. d-ri (DSc) diss...avtoref. Chirchik. 2021. -B. 32.

4. National Center for Education Statistics. (2021). PIRLS 2021: Assessment Framework. Washington, DC: U.S. Department of Education

5.Mukhitdinov, M. (2023). Innovatsion ta'lim texnologiyalari va ko'rib tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish. Ta'lim va pedagogika, 5(1), 65-72.

6. Xodiyeva G.H. Boshlang'ich ta'limda 4K modelidan foydalanishning pedagogik xususiyatlari , <https://doi.org/10.5281/zenodo.10682038>.